

Post-Ulusal Kimlik ve Geçmişle Yüzleşme Siyaseti: Almanya Örneği

E. Volkan Çıdam*

Öz

Makalenin amacı Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışının tamamlayıcı unsuru olarak kavramsallaştırdığı post-ulusal kimlik kavramını, Almanya'da yeniden alevlenen geçmişle yüzleşme siyaseti tartışmaları ışığında yeniden değerlendirmektir. Habermas, günümüz çokkültürlü toplumlarında demokratik aidiyetin siyasal kültür temelinde oluşması beklenen post-ulusal kimlik aracılığıyla sağlanması gerektiğini savunur. Post-ulusal kimliğin en önemli unsurlarından biri kamusal alanda yapılan tartışmaların beraberinde getirdiği öğrenme süreçleridir. Geçmişle yüzleşme siyaseti bu bağlamda değerlendirilmelidir. Ancak yakın dönemde Almanya'da düşünce ve ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ve bu sınırlamaların yüzleşme siyasetine atıfla meşru kılınmaya çalışılması, Habermas'ın kuramsal çerçevesini sorgular nitelikte. Makale, demokratik gerilemeye işaret eden bu kısıtlamaların demokratik kuram açısından anlamlandırılması için önce post-ulusal kimlik kavramının Habermas'ın kuramında tuttuğu yeri tanımlıyor. Ardından Almanya'da yüzleşme siyasetine dair yapılan tartışmaların önemli dönüm noktalarına değinerek, geçmişle yüzleşmenin demokratik yurttaşlık kimliğinin gelişmesine yapması beklenen katkıları tartışıyor. Son olarak, yakın dönemde tedavüle sokulan *Staatsräson* kavramının, yüzleşme siyasetinde ciddi bir krize işaret ettiğini savunarak, bu krizin post-ulusal kimliğe verdiği zararı irdeliyor.

Anahtar Kelimeler: Habermas, Müzakereci Demokrasi, Post-Ulusal Kimlik, Geçmişle Yüzleşme (Hafıza) Siyaseti, *Staatsräson*, Demokratik Gerileme.

Post-National Identity and Memory Politics: The Case of Germany

Abstract

This article re-evaluates Jürgen Habermas's concept of post-national identity, a key element of his model of deliberative democracy, within the context of Germany's renewed debates on memory politics. Habermas posits that democratic belonging in multicultural societies should be fostered through post-national identity based on shared political culture. Central to this identity are the learning processes that arise from public debate, with discussions on coming to terms with the past playing a vital role. However, recent restrictions on freedom of expression in Germany, justified in part by appeals to the politics of memory, challenge Habermas's framework. The article first examines the role of post-national identity within Habermas's theory to better understand these restrictions and their implications for his democratic theory. It then explores key points in Germany's discourse on memory politics, and finally, contends that the emergence of *Staatsräson* indicates a crisis for post-national identity, revealing a democratic backsliding.

Keywords: Habermas, Deliberative Democracy, Post-National Identity, Memory Politics, *Staatsräson*, Democratic Backsliding.

*Dr. Öğretim Üyesi | Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü | volkan.cidam@bogazici.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8809-2813

DOI: 10.36484/liberal.1584867

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı:117, Kış 2025, ss. 167-183.

Gönderim Tarihi: 13 Kasım 2024 | Kabul Tarihi: 16 Ocak 2025

Giriş

Jürgen Habermas'ın demokratik teoriye önemli katkılarından biri geliştirdiği müzakereci demokrasi modelinin yapıtaşlarından biri olan post-ulusal kimlik sorunsalı. Habermas'ın bu sorunsalı, doğrudan siyaset felsefesine yöneldiği 90'lı yıllarda geliştirdiği prosedürel anayasa anlayışı, anayasal yurtseverlik ve post-ulusal kimlik kavramları çerçevesinde ele aldığını görüyoruz (Habermas, 1992a; 1992b; 1992c; 1996a; 1996b; 1996c; 1996d; 1998a; 1998b). Post-ulusal kimlik uygulanabildiği ölçüde demokratik bir üst-kimliğin oluşumuna katkı sağlarken çokkültürlü toplumların ihtiyaçlarına yanıt veriyor. Habermas'ın demokrasi modelinin Almanya'da gördüğü geniş kabul ve siyaseti şekillendirmedeki etkisi düşünüldüğünde, Almanya özelinde inşa edilmeye çalışılan post-ulusal kimliğin özellikle son yıllarda karşılaştığı güçlükler, bu üst-kimlik önerisini kuramsal bir çerçevede yeniden değerlendirmeyi olanaklı kılıyor.

Söz konusu güçlükler çok katmanlı. Bunlardan birincisi, sağ-popülizmin küresel yükselişi ve pek çok ülkede olduğu gibi Almanya'da da popülizme ve radikal-sağın yükselişine karşı alınan tedbirlerin özcü bir ulus anlayışına yatırım yapan, popülist ve tavizkar öğeler içermesi. Bunun en yeni örneklerinden biri, Almanya'nın mülteci siyaseti bağlamında aldığı bir dizi önlem arasında ulusal sınır güvenliğini arttırarak, sınırlarında yeniden kimlik kontrolü uygulamasına geçmesi (<https://www.tagesschau.de>, 2024). Avrupa içerisindeki sınır geçişi serbestliğini de *de facto* askıya alan bu önlem, Habermas'ın demokrasi kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, ulus-ötesi bir üst-kimliğin—Avrupa Birliği yurttaşlığı—inşası yolunda ciddi bir geri adım olarak görülebilir. Post-ulusal kimliğin inşasında karşılaşılan bir diğer güçlük, Almanya'nın 1989 sonrası olağanüstü bir hızla birleşmesinden kaynaklı, bölgesel ekonomik eşitsizliğe, siyasi temsile ve eşit yurttaşlık algısına dair sorunların katmerlenerek, radikal sağın ve buna bağlı olarak etnik-milliyetçiliğin ve ırkçılığın yükselişini körüklemesi. Bu tehlikeye karşı Habermas'ın da aralarında bulunduğu birçok sol entelektüelin 90'lı yılların başında ciddi uyarılarda bulunduğunu not etmek gerekir (Habermas, 1990a; 1990b). Son olarak, sözünü ettiğim bu güçlükten tamamıyla bağımsız olmamakla beraber, bir diğer güçlük de geçmişle yüzleşme siyasetinin son dönemde girdiği açmaz. Bu makalede, bu sonuncu güçlüğü, yüzleşme siyaseti ve post-ulusal kimlik inşası ilişkisine odaklanacağım. Makalenin amacı çağdaş siyaset tartışmalarında kullanılan post-ulusal kimlik kavramının yüzleşme siyaseti ile ilişkisi çerçevesinde eleştirel bir kuramsal analizini sunmak. Habermas'ın da dahil olduğu Eleştirel Kuram geleneği, kavramları yön verdikleri siyasal tartışmalar çerçevesinde değerlendirerek, inceledikleri kavramların özgürleş-

tirici potansiyellerini ortaya çıkarmayı hedefler. Bu makale, bu metodolojik yaklaşımı izleyerek, özgürleştirici saiklerle geliştirilmiş olan post-ulusal kimlik kavramının günümüz siyasal tartışmalarında müzakereci demokrasi anlayışını sınırlayan kısıtlayıcı bir anlam kazandığını gösteriyor.

Makale üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde (1) kısaca post-ulusal kimlik ve anayasal yurttaşlık kavramlarının Habermas'ın kuramında tuttuğu yeri tanımlayacağım. Ardından (2) Almanya'da yüzleşme siyasetine dair yapılan tartışmaların kuramsal açıdan önemli dönüm noktalarına değinecek, geçmişle yüzleşmenin demokratik yurttaşlık kimliğinin gelişmesine yapması beklenen katkıları tartışmaya açacağım. Üçüncü ve son bölümde, (3) 7 Ekim 2023 sonrası İsrail'in Gazze'ye yönelik sürdürdüğü savaş ve katliam siyaseti ile Almanya'nın dayanışmasını temellendirmek için tedavüle sokulan Staasräson (Devlet aklı) kavramının, yüzleşme siyasetinde ciddi bir krize yol açtığını göstereceğim. Makaleyi bu krizin inşa edilmesi arzu edilen post-ulusal kimliğe verdiği zararın, demokratik gerilemeye işaret ettiğini savunarak bitireceğim.

Müzakereci Demokrasi ve Post-Ulusal Kimlik

Habermas'ın 60'lı yıllardan beri geliştirdiği toplum ve siyaset modeli kamusal alanın güçlendirilmesini amaçlıyor. Ancak güçlü bir kamusal alana sahip bir demokrasinin geçmişte yaşanan hukuksuzluk ve vahşetin—Nasyonal Sosyalizm ve soykırımın—tekrarlanmasının önünde ciddi bir engel oluşturabileceği önermesinden yola çıkan Habermas, yıllar içinde geliştirdiği demokrasi modeliyle, geçmişle yüzleşme ve toplumsal tarihten öğrenebilme becerisini kuramının mihenk taşı olarak konumlandırıyor. Habermas'ın geliştirdiği müzakereci demokrasi modelini siyasal liberalizm ve cumhuriyetçi siyaset anlayışları arasında köprü vazifesi gören bir üçüncü yol olarak anlamak mümkün (Habermas, 1996d: 285, 288). Bilindiği gibi liberalizm, bireysel hak ve özgürlüklere mutlak bir öncelik tanıyor. Bu önceliği temel alan bir ideal tip olarak düşünüldüğünde liberalizm, siyaseti bireylerin kendi seçtikleri iyi yaşam tasavvurunu gerçekleştirmek için birbirleriyle girdikleri rekabetin adil bir şekilde düzenlenmesi olarak kurguluyor (1996d: 284). Jean-Jacques Rousseau'dan esinlenen cumhuriyetçi modelin ise ayırt edici özelliği toplumun kendi kaderini tayin hakkını kişisel hak ve özgürlüklere zarar vermek pahasına öncelemesi. Bu model toplumun bütününe bir öznellik atfederken, bu öznellik açısından kurucu nitelik taşıyan devleti de siyaset kuramının merkezine alıyor. Cumhuriyetçi anlayışa göre siyaset, ahlaken "iyi" ve siyasal anlamda eşit yurttaş olmanın gereklerini sağlamakla yükümlü (1996d: 286-287). Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı ise bir yandan kişisel hak ve özgür-

lüklerin korunmasını hedeflerken, bir yandan da cumhuriyetçi anlayışta öne çıkan “Biz-kimliğini” özgürlükçü ve demokratik açıdan yeniden tanımlamayı amaçlıyor (1996d: 290-291). Bunun yolu, farklı söylem ve toplumsal tartışmalara duyarlı bir kamusal alanı canlı ve etkin kılmak ve hukukun üstünlüğünü tesis etmek.

Habermas, kamusal alanda ve siyasi karar alma mekanizmalarında yapılan tartışmaların, tartışmaların gerektirdiği diskurs ve kurallar çerçevesinde ve mümkün olduğunca güç ilişkilerinden azade bir şekilde gerçekleşiyor olmasının, siyaseti doğru/rasyonel bir doğrultuda yönlendirebileceğini söylüyor. Habermas’ın yaptığı *analitik* ayrıma göre—yani gündelik hayatta karşılaşılan sorunların çok katmanlı ve birbirleriyle iç içe geçmiş söylemleri varsaydığının bilincinde olarak—üç farklı diskurun kamusal alanda belirleyici olduğunu düşünebiliriz (Habermas, 1992a: 166-207). Bunlardan ilki, i) evrensel doğruları, yani Kantçı ödev etiğini anımsatan evrensel prensipleri bulmayı hedefleyen, açık uçlu ve yenilenebilir tartışmaları içeren, dar anlamda ahlaki (moral) diskurlar. Bu diskurlar aracılığıyla kişisel hak ve özgürlüklerimizin ve yurttaşlık ödevlerimizin kapsamını belirliyor, hak ve özgürlüklerimizi hukuk yoluyla güvence altına alıyoruz. Dar anlamda ahlaki (moral) diskurlar ideal olarak konsensüs, yani fikir birliğini hedefliyor. Bir diğer diskur biçimi, ii) sorun çözmeye odaklı (pragmatik), farklı toplumsal grup ve bireylerin mutabakata varamayacakları ve maddi çıkar ilişkilerini de içeren müzakere süreçlerini içeriyor. Bu bağlamda siyasete düşen görev, (örneğin toplu sözleşme süreçlerinde gündeme gelen) müzakerelerin mümkün olduğunca adil koşullarda sürmesini sağlamak. Bu diskurlar bir rekabet ilişkisi içinde bulunan tarafların çıkarlarından feragat etmek yoluyla ulaşabilecekleri bir uzlaşmayı hedefliyor. Habermas son olarak, iii) siyaset ve ahlak felsefesinde geniş anlamıyla ahlaki (*Sittlichkeit*) olarak tanımlanan, yani iyi yaşam tasavvurlarının ortaya konduğu diskurları, kimlik diskurları olarak yeniden tanımlıyor. Çünkü, Habermas’a göre daimî olarak revizyona açık olan bu diskurlar toplumun kimliğine, tarihine ve nasıl bir toplum olmak istediğine dair tartışmaları içeriyor. Burada farklı grupların kimliklerinden feragat etmeksizin bir uzlaşma ya da fikir birliğine varamayacakları iyi yaşam tasavvurları olduğu gibi (örneğin farklı inanç sistemlerinin ortaya koyduğu iyi yaşam tasavvurları), farklılıkların bir arada yaşamasını sağlamaya yönelik kimlik diskurları da söz konusu (örneğin tüm farklılıklarımızla nasıl bir cumhuriyetiz sorusuna verilecek cevap) (Habermas, 1996b: 172-175; 1996c: 247-248). Siyasetin görevi bu ikinci türden diskurların sürekliliğini sağlamak ve onları canlı tutmak. Bu kimlik diskurlarının hukuki düzenlemelere bir yansıması olacaksa, yukarıda andığım “dar anlamda ahlaki diskurların” evrensellik testinden geçmeleri ge-

rekiyor. Ancak süreklilik arz etmesi beklenen bu diskurlar hukuki bir biçim almaksızın da toplumun entegrasyonu için önemli bir rol oynuyorlar. Örneğin, Cumhurbaşkanı Christian Wulff'un Almanya'nın birleşmesinin 20. Yılı vesilesiyle yaptığı konuşmasına damga vuran "İslam Almanya'nın bir parçasıdır" (<https://www.bundespraesident.de.>, 2010) cümlesi, bu görevi yerine getiren bir diskurun sonucudur, diyebiliriz.

Habermas post-ulusal kimlik tartışmasını sözünü ettiğim bu kimlik diskuru bağlamında ele alıyor. Habermas'a göre 19.yy'da demokratik bir işlev görmekle beraber, 20.yy'da yaşanan iki dünya savaşı, katliam ve soykırımlarda oynadığı rol düşünüldüğünde, çok kültürlü dünyanın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir aidiyetin ifadesi olan ulus-kimliğinin ve milliyetçiliğin yerini post-ulusal kimlik ve anayasal yurtseverlik almalı (Habermas, 1996a: 141). Habermas'ın ifadesiyle,

Bir ülkenin siyasi kültürü, yürürlükte olan anayasası etrafında şekillenir. Her ulusal kültür, kendi tarihi ışığında, halk egemenliği ve insan hakları gibi tüm cumhuriyetçi anayasalarda somutlaşan ilkelere farklı bir yorum getirir. Bu yorumlar temelinde, "anayasal yurtseverlik" geleneksel milliyetçiliğin yerini alabilir (Habermas, 1996a: 143)¹

Habermas burada demokratik öz-yönetim için elzem olan Biz-kimliğinin oluşması için ihtiyaç duyulan kaynakları, verili etnik-kimlik, dil ve "kader" birliği gibi esasen 19yy.'da üretilmiş ideolojilerde ve dini geleneklerde aramak yerine anayasada aramamız gerektiğini öğütüyor. Demokratik bir anayasa, yurttaşların birlikte yaşamının kurallarını demokratik katılım süreçlerinden geçmek kaydıyla belirlemelerinin bir ifadesiyse, bu ortak pratiğe duyulan hürmet ve sevgi (anayasal yurtseverlik/Verfassungspatriotismus) milliyetçiliğin yerini alabilir (1992c: 642). Kim olduğumuz sorusunaysa anayasayı hangi saiklerle ve hangi problemleri çözmek umuduyla şekillendirdiğimiz sorularına verdiğimiz açık-uçlu yanıtlarda bulabiliriz. Bir başka deyişle, Habermas demokratik üst-kimliğin oluşumunu siyasal-kültür ile sınırlamayı hedefliyor. Siyasal kültür, yurttaşların demokratik karar verme süreçlerine katılımlarını sağladığı—yani demokratikleştiği, kapsayıcılaştığı—ölçüde yurttaşlara aidiyet duydukları alt kimliklerin ötesinde yeni bir kimlik sunuyor (1996a: 142-145; 1996b: 172-175). Bu çerçevede yurttaşlardan beklenen, örneğin Alman sağının tekrar tekrar dile getirdiği gibi öncü ya da belirleyici olan, siyaset öncesi verili kabul edilen bir kültüre (Leitkultur), gelenek ve göreneklere uyum göstermek değil, siyasal süreçlere katılım sağlamaları. Siyasal kültür/kimlik için ise belirleyici olan, yurttaşların demokratik mücadeleler sonucu edindikleri deneyim ve kamusal alanda ahlaki değerlerin evrensel bir yaklaşımla değerlendirilmesini gerektiren "öğrenme süreçlerine" açık

1 Almanca kaynaktan çeviri bu makalenin yazarına aittir.

olmaları. Siyasal alanda gerçekleşen karşılaşmalar aynı zamanda yurttaşların ait oldukları alt-kültürlerde edindikleri kolektif iyi yaşam tasavvurlarını da bir eleştiri süzgecinden geçirmelerine olanak sağlıyor (1996c: 261-264).

Federal Almanya Cumhuriyeti için sözünü ettiğim öğrenme süreçlerinin en temel olanı ise cumhuriyetin demokratik kimliği açısından özel bir anlam taşıyan geçmişle yüzleşme pratiği. Habermas'ın kuramsal çerçevesinden baktığımızda geçmişle yüzleşme, tarihinde soykırım, katliam ve savaşlar olan her ülkenin demokratikleşmesinde birincil rol oynaması gereken bir süreç. Ancak Almanya'yı birçok ülkeden farklı kılan, soykırımın, Holokost'un en azından genel kamuoyunda artık yadsınmıyor oluşu. Yüzleşme, sembolik tanınmanın ve ödenmesi gereken maddi ve manevi tazminatların ötesinde, devamlılık göstermesi gereken bir süreç. Habermas bu süreci bir öğrenme süreci olarak niteliyor (Habermas, 1998c: 51-54; 1998d: 71-79). Aşağıda, geçmişle yüzleşmeyi sadece bir öğrenme süreci olarak çerçevelemenin, yüzleşme pratiğine dair sorunlara yol açtığını öne süreceğim. Kanımca yüzleşmeyi demokrasiye içkin, onun özüne dair bir pratik olarak tanımlamak daha doğru. Diğer bir deyişle, Habermas'ın da temel kuramsal referans kaynağı olan Theodor W. Adorno'nun geçmişle yüzleşmeye dair düşüncelerinden hareketle, demokratik toplumların tüm kurum ve pratiklerini geçmişle yüzleşme pratikleri çerçevesinde örgütlemelerinin demokrasi için vazgeçilemez olduğunu savunacağım.

Almanya'nın Geçmişle Yüzleşme Tarihine Kuramsal bir Bakış

Almanya'nın yüzleşme tarihine baktığımızda kuramsal açıdan üç önemli evreden söz etmek mümkün. Savaş sonrası ilk on yıla egemen olan sessizliğin ardından 68 gençlik hareketi, özellikle Adorno'nun genel kamuya yaptığı konuşmalarında dile getirdiği yüzleşme gerekliliğini sahipleniyor (Adorno, 2003a; 2003b). Adorno'nun gelişmekte olan demokratik cumhuriyetin tüm kurum ve pratiklerinin "Bir daha asla Auschwitz olmamalı" koşulsuz buyruğu² çevresinde örgütlenmesi gerektiği çağrısı, yüzleşmeyi demokratik öz-yönetimin, kamusal ve bireysel otonominin ön koşulu olarak tanımlıyor (Adorno 2003b: 679). Bu tanım, siyaseti soykırım suçunun ağırlığını yok saymaksızın geliştirilmesi gereken (ve bu anlamda Max Weber'in tanımından farklılaşan) yeni bir sorumluluk etiği³ çerçevesinde ele almamıza olanak veriyor. Bu çerçevede düşünüldüğünde, 68 Hareketiyle ivme kazanan sol siya-

2 Adorno'nun literatüre kazandırdığı "yeni koşulsuz buyruk" kavramının iki farklı yorumu için bkz. Freyenhagen 2013: 133-162 ve Çıdam 2021: 80-83.

3 Weber'in 1. Dünya Savaşı sonrası, savaşın çıkmasında Almanya'nın suç ve sorumluluğunu irdeleyen tartışmalara müdahale etmek amacıyla geliştirdiği ve bireysel "inanç etiğine" karşı katı bir ayrımla önerdiği "sorumluluk etiği" kavramı için bkz. Weber 1992.

setin, yüzleşme pratiğini demokratik siyasetin bir parçası kılmakta başarılı olduğunu görüyoruz. Bu başarının, Şansölye Willy Brandt'ın 1970 yılında Varşova gettosu önünde diz çökmesiyle ikonik bir anlam kazandığını öne sürmek yanlış olmayacaktır. Ancak bu “diz çöküş,” sonraki on yılda Alman sağ-muhafazakâr siyasetinin giderek güçlenen milliyetçi-revizyonist tepkisi için de bir zemin oluşturur.

Yüzleşmenin ikinci evresi olarak adlandırdığım ve ilk zirve noktasını 1986 Tarihçiler Tartışmasında bulan süreçte, sağ-muhafazakâr siyasetin milliyetçi-revizyonist tepkisine karşı geliştirilen kuramsal yanıtlar, yüzleşme siyasetinin temel kaygılarının netleşmesinde ve yüzleşmenin kurumsallaşmasında belirleyici bir rol oynuyor. Tartışma, Adorno'nun entelektüel mirasını sahiplenilen Habermas'ın, kamusal aydın kimliğiyle muhafazakâr tarihçilerin 1986 yılında yayınladıkları kitap, makale ve konuşmalara verdiği tepkiyle alevleniyor (Habermas, 1987). Habermas haklı olarak, tarihçilerin Nasyonal Sosyalizmin, dönemin tarihsel şartları içinde, nesnel bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğine dair taleplerinin, Holokost'u ve Nasyonal Sosyalizmi görelileştirmek, önemsizleştirmek ve yüzleşmenin de “normalleşme” gereği bir nihayete ermesi gerektiğini savunmak anlamına geldiğine işaret ediyor. Örneğin Ernst Nolte, Holokost'u bir yandan “Gulag takımadalarında sergilenen Sovyet barbarlığına karşı medeniyeti korumak” için alınmış, sonuçları itibarıyla talihsiz bir önlem olarak tanımlarken, bir yandan da Vietnam savaşı ve Sovyetlerin Afganistan işgalini örnek göstererek, Holokost için bir karşılaştırma ve meşruiyet zemini sunmaya çalışıyor (1987: 69-71). Klaus Hildebrand ve Andreas Hillgruber'in yayınlarında, tarih yazımında Holokost'a verilen önemin, Alman halkının özellikle savaşın son yıllarında müttefiklerin sivilleri hedef alan saldırıları nedeniyle çektikleri güçlük ve acıların önemsizleştirilmesine yol açtığı iddiasını görmek mümkün (1987: 63-64, 68). Habermas'ın tartışmayı başlatan ilk yazısında eleştirdiği bir başka tarihçi, Michael Stürmer, tarih yazımının normalleşmiş bir ulusal kimlik vaadine hizmet etmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu önermeyi de Holokost ile yüzleşmenin bir nihayete ererek, Alman kimliğinin tarihsel süreklilik içinde “pozitif yönleriyle” yeniden değerlendirmeye açılması arzusunun bir ifadesi olarak değerlendirebiliriz (1987: 62-63). İki Almanya'nın birleşmesinden sonra da Alman sağ siyasetçi ve entelektüelleri Holokost'la yüzleşmenin yerini, Doğu Alman devletinin hukuksuzlukları ile yüzleşmenin alması gerektiğini öne sürerek, Holokost'u görelileştirme ve yüzleşmenin son bulması gerektiğine dair arzularını açığa vuruyorlar. Habermas yine haklı olarak Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin otoriter sosyalist deneyimi ile Nasyonal Sosyalist rejimi birbiriyle kıyaslayan bu hatırlama siyaseti önerisine şiddetle karşı çıkıyor (Ha-

bermas, 1997: 21-26). Bu tartışmaların sonucu olarak, kamuoyunda Nasyonal Sosyalizmin ve Holokost'un mesnetsiz karşılaştırmalarla görelileştirilmesi-ne karşı ciddi bir hassasiyetin geliştiğini ve söz konusu tartışmaların sürekliliği ile kurumsallaşan yüzleşme siyasetinin Almanya'nın siyasal kültürü/post-ulusal kimliği için merkezi bir konum kazandığını söyleyebiliriz.

2000'li yılların başından günümüze kadar devam eden ve ilk bakışta bir başarı hikayesi gibi görülen yüzleşme sürecini ise yüzleşme siyasetinin krizi olarak niteliyorum. Bu dönemde partiler arası bir mütabakat ile devlet, yüzleşme siyasetine sahip çıkıyor, yüzleşme yeniden birleşen Almanya'nın demokratik kimliğinin alemet-i farikası olarak sunuluyor. Daniel Liebeskind'in Yahudi Müzesi ile Peter Eisenmann'ın Holokost anıtlarının ancak bu dönemde finansal kaynaklara kavuşmuş olması bir rastlantı değil—Sağ siyasetçi ve Almanya'nın birleşmesinin muzaffer şansölyesi Helmut Kohl'ün Holokost anıt projesinin planlama aşamasındaki ısrarlı dahlini de bu bağlamda görmek gerek. Mimari olarak büyüleyici bu iki eser, yüzleşme siyasetinin bir başarısı olarak görülebileceği gibi, en azından bugünden bakıldığında siyasal pratiğin anıtsal bir karakter kazanması, *şeyleşmesi* (Verdinglichung/reification) ya da daha anlaşılır bir tabirle devlet ideolojisine dönüşmesinin bir sembolü olarak da görülebilir. Holokost tarihçisi Dirk Moses'ın tanımıyla bu dönemde geçmişle yüzleşme, Alman kimliğine dair bir kateşizme dönüşüyor. Moses kamusal alanda siyasal kimlik ile ilintili tartışmalara katılmanın ön şartı olarak değerlendirilebilecek bu kateşizmin temel prensiplerini şöyle sıralıyor:

1. Holokost benzersiz/biriciktir. Çünkü diğer soykırımlardan farklı olarak Yahudilerin yok edilmesi sadece ve sadece yok etme amacını gütmektedir, sınırlı ve pragmatik bir amaca hizmet etmez. Tarihte ilk kez bir devlet ideolojik gerekçelerle bir halkı yok etmeyi amaçlamıştır
2. Bir *Medeniyet kırılması* olarak tanımlanması gereken bu durum (Alman) ulusunun ahlaki temeli olarak kabul edilmelidir.
3. Almanya'nın Almanya'daki Yahudilere özel bir sorumluluğu ve İsrail'e karşı özel bir sadakatı/bağlılığı vardır: İsrail'in güvenliği Almanya'nın devlet aklının/varolma nedeninin (Staatsräson) bir parçasıdır.
4. Antisemitizm kendine özgü bir önyargıdır – ve özellikle de Almanya'ya özgü bir önyargı olarak gelişmiştir. Irkçılıkla karıştırılmamalıdır.
5. Antisyonizm antisemitizmdir. (Moses, 2021)⁴

Geçmişle yüzleşmeye katı sınırlar çizen bu prensipler bir yandan Holokost'un görelileştirilmesine ve sıradanlaştırılmasına karşı maksadı ne olursa olsun her türlü karşılaştırmaya yasak getirirken, bir yandan da Holokost'dan

4 İngilizce kaynaktan çeviri bu makalenin yazarına aittir.

doğan tarihsel sorumluluğu somut bir pratiğe bağlıyor: İsrail devleti ile dayanışma.

Geçmişle yüzleşme pratiğinin bu katı sınırlamalara tabi olmasının yarattığı sorunlar açık ifadesini yeni bir tarihçiler tartışmasında buluyor. 2020 yılında Kamerunlu tarihçi Achille Mbembe'nin, antisemitizm suçlaması temel alınarak davetli olduğu bir konuşmasının ve Almanya ziyaretinin iptal edilmesi yeni bir Tarihçiler Tartışması'nın tetiklenmesine yol açtı. Kamuda kabul gören ismiyle Tarihçiler Tartışması 2.0'ın ana eksenini yüzleşme kültüründe Almanya'nın kolonyal geçmişle yüzleşmenin hatırlama siyasetinde oynaması gereken rol oluşturmuyordu. Bu bağlamda hem Adorno'nun "Bir daha asla Auschwitz olmamalı" şiarı, hem de Habermas'ın 80'lerde müdahil olduğu görelilik tartışması yeniden değerlendirmeye açılmış oldu. Bir grup, Holokost'un Almanya'nın yüzleşme siyasetinde ayrıcalıklı bir yer tutması gerektiği düşüncesine sarılırken, sol içerisinde özellikle etnik azınlıkların başını çektiği bir diğer grup "bir daha asla" prensibinin, başta 20. yüzyıl başında günümüz Namibya sınırları içerisinde yaşayan Herero ve Nama halklarına karşı gerçekleştirilen soykırım olmak üzere, tüm soykırımları içerecek bir anlamda yeniden yorumlanması gerektiğini öne sürüyordu.⁵ Bu ikinci grupta yer alan bir grup tarihçi ve entelektüel, Holokost'un başka soykırımlarla karşılaştırılabilir olmasının Holokost'u sıradanlaştırmaya hizmet etmesi gerektiğini söylüyor, aksine Michael Rothberg'in öne sürdüğü gibi, rekabetçi bir yaklaşımla yapılmayan karşılaştırmaların geçmişle yüzleşmeyi zenginleştireceğine işaret ediyorlar.⁶ 1980 ve 90'lı yıllarda yapılan tartışmaların aksine, bu tartışmada yüzleşme siyasetinin kapsamının genişletilmesi talep ediliyor ve bu talebin demokratik açıdan bir karşılık bulmaması için kağıt üzerinde hiçbir neden yok. Pratikte ise bu talebe karşı siyasal elitlerin takındığı adeta düşmanca tavrın—talebi dile getirenler, çoğu zaman antisemitizmle, tarihsel görelilik yanlısı olmakla ve hatta aşırı sağın ekmeğine yağ sürmekle suçlanıyorlar—birbiriyle ilintili üç farklı nedeni var.

En genelinden başlayacak olursak, bu düşmanca tepkinin bir nedeni, Adorno'nun bazı yazılarında Holokost'u diğer soykırım ve insanlık suçlarından farklılaştıran özelliği medeniyetin çöküşü/kırılması olarak tarif etmesinde de görülebileceği gibi (Adorno 2003c: 355), batı merkezli tarih anlatısının kolonyal geçmişle yüzleşmeye ikincil bir önem atfetmesinde görülebilir. Bu anlatıya göre kolonyal vahşet, modernitenin kurucu öğeleri arasında sayılmıyor. Kolonyalizm nedeniyle yaşananlar elbette üzücü ancak modern dünyanın sun-

5 Tartışmanın detaylı bir özeti için bkz. Rothberg, 2022.

6 Rothberg, geçmişle çok yönlü bir yüzleşmenin gerekliliğine dair önermesinin kuramsal altyapısını bu tartışmadan çok önce yazdığı kitabında geliştiriyor. Bkz. Rothberg, 2009.

duğu eşit ve özgür yurttaşlık hakları sayesinde zaten bir daha dönülemeyecek modernite-öncesi bir geçmişini imliyor. Oysa kolonyal geçmişin uluslararası düzende yarattığı eşitsizlikler bir yana, kolonyal geçmişle kimlikleri gereği ilişkili kuran Avrupalı azınlıklar, kolonyal ideolojinin, hali hazırda Avrupa ülkelerinde görülen sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ve kamusal alanın ırkçı dışlama mekanizmalarının da temel kaynağı olduğuna işaret ediyor. Bu bakış açısına göre Almanya'da Holokost'a gösterilen ihtimam kolonyal geçmiş için de kamusal alanda yer etmedikçe, başta Afro-Almanlar olmak üzere etnik azınlıklar için öteki ilan edilme ve hatta soykırım tehlikesi günümüzde de devam ediyor.

Modernitenin tanımını yeniden düşünmeye karşı bu isteksizle ilintili bir başka neden, azınlıkların Almanya'nın geçmişi ve Holokost ile farklı biçimlerde ilişkilenebilir oluşu. Daha önce de belirttiğim gibi, Habermas ve sol siyasal elitler için Holokost ile yüzleşme, siyaset üzerinden gerçekleşmesi beklenen entegrasyonun, yani post-ulusal kimliğin en önemli yapı taşlarından biri. Yurttaşlardan beklenen, örneğin, Noel kutlamalarına katılmaları değil—Hristiyan Demokrat Partili (CDU) sağ siyasetçi Friedrich Merz çok yakın bir tarihte bunu da talep etti—Holokost'a dair doğru tepkileri geliştirmeleri. Ancak göç arka-planına sahip topluluklar ve azınlıklar hem yaşadıkları haksızlık ve felaketlere dair farklı hatırlama kültürlerinin de kamusal alanda eşit düzeyde karşılık bulmasını talep ediyor, hem de Esra Özyürek'in yakın dönemde yayınlanan önemli çalışmasında gösterdiği gibi (Özyürek, 2023), aile tarihleri açısından "faillerin torunları" olmadıkları ve doğal olarak böyle hissetmedikleri gibi, yaşadıkları ırkçı ayrımcılık deneyimleri nedeniyle de Holokost'a çoğu zaman zulme uğrayan, yok edilen Yahudiler ile özdeşlik kurdukları bir perspektiften bakıyorlar. Bu farklı ilişkilenebilir durumu Alman yurttaşlığını post-ulusal kimlik çerçevesinde yeniden tanımlamak şöyle dursun, göç arka planına sahip toplulukların, topluma entegre olamadığının bir kanıtı olarak görülüyor. Dolayısıyla yurttaşları verili-etnik kimliklerinden özgürleştirmeyi hedefleyen post-ulusal kimlik, etnik ayrımcılığa ve etnik-milliyetçiliğe (azınlıkların tabiriyle Bio-milliyetçiliğe) davetiye çıkarıyor.

Yüzleşmeyi yeniden düşünme talebine karşı alınan tepkisel tavrın belki de en önemli nedeniyse doğrudan yüzleşme pratiğinin aldığı ideolojik katılaşmayla, yüzleşmenin devletleşmesi ile ilgili. Yazının son bölümünde bu ideolojik saptmayı ele alacağım

Devlet Akli (Staatsräson) ve Yüzleşme

Yukarıda sözünü ettiğim iki sorunsala—modernitenin eksik tanımı ve azınlıkların farklılık gösteren yüzleşme deneyimleri—kamusal alanın daha kapsayıcı

ve farklılıkları gözetken bir şekilde genişletilmesi yoluyla uzun vadede—üstelik Habermas’ın öngördüğü post-ulusal kimlik çerçevesinde—çözüm getirmek mümkün. Ancak yüzleşme siyasetinin iç dinamikleri aksi yönde bir siyasal iradenin oluştuğuna işaret ediyor. Bunun kanıtını 7 Ekim 2023 sonrası dolaşıma giren *Staatsräson* kavramında görüyoruz. *Staatsräson*/Devlet aklı, İsrail devleti ile kayıtsız ve koşulsuz dayanışmayı Alman devletinin temel çıkarı olarak tanımlıyor. İlk kez Almanya’nın eski şansölyesi Angela Merkel’in 2008 yılında İsrail meclisi Knesset’de yaptığı bir konuşmayla kamusal alanda yer edinen bu kavramın, öncelikle, modern devletin demokratik yapısıyla doğrudan çelişen bir anlamı var (<https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/newsletter-und-abos/bulletin>, 2008). İtalyan Rönesans’ının siyaset teorisine kattığı kavram, devletin çıkarlarının tüm ahlâki söylemlerin ve yasaların üstünde bir konum alması gerektiğini söylüyor. Dolayısıyla kavram, demokratik bir devlette halkın iradesinin ifadesi olması gereken anayasa ve demokratik kurumların kontrolünde olmayan bir iradeye atıfta bulunuyor. Dahası kavramın orjinal kullanımı, bir devletin kendi çıkarlarını her şeyden ve herkesten üstün tutması gerektiğini salık verirken, Alman siyasal elitinin kullandığı anlamıyla burada söz konusu olan, bir başka devletin çıkarlarının belirleyiciliği.⁷ Kavramın devletin demokratik yapısıyla çelişkili ilişkisinin görülüyor oluşunun başlıca nedeni, devlet aklının, yüzleşme siyasetinin beraberinde getirdiği öğrenme sürecinin bir *sonucu* olduğu düşüncesi. Burada şu iki soru akla geliyor: Yüzleşme süreci, yüzleşme ediminin kendisi dışında sonlu bir hedefe yöneldiğinde, yüzleşme pratiğini baltalayan bir biçim alıyor olabilir mi? *Staatsräson*/Devlet aklı kavramında kristalize olan *sonuç*, yüzleşme siyasetinin nihayetinde somut olarak işaret edilebilecek bir *ürün* vermiş olması, bir anlamıyla tam da sağ-siyasetin 1980’li yıllarda öngördüğü şekliyle geçmişe sünger çekme, yüzleşmenin bir nihayete ermesi gerektiği arzusu ile örtüşmüyor mu?

Soruna bu sorular ışığında yaklaştığımızda, *Staatsräson*/Devlet aklı kavramında ifadesini bulan demokratik gerilemenin, geçmişle yüzleşmenin niteliğine dair bir yanlış anlamının eseri olduğu kuşkusuz doğuyor. Bir başka deyişle, burada tartışmaya açılması gereken sorun geçmişle yüzleşmeden çıkarılan derslerin içeriğinden değil, yüzleşmenin bir ideolojik sapma olarak nitelediğim biçiminden kaynaklı. Bu yanlış anlamaya Habermas’ın geçmişle yüzleşmeyi siyasal kimliğimize dair bir *öğrenme süreci* olarak tanımlamasının da katkısı olduğunu düşünmek mümkün. Bir yandan Habermas’ın bu tanımla öğrenmeyi nihayete ermesi gerekmeyen bir *praksis* olarak kavradığı savunulabilir. Dahası elbette Habermas’a göre tarihten çıkarttığımız

7 Kavramın kullanımının yarattığı hukuki ve pragmatik açmazların detaylı bir tartışması için bkz. Michels, 2023.

dersler yeniden değerlendirmeye, yanlış yorumların düzeltilmesine, tarihe bakışımızın kapsamının genişlemesine açık. Tarih, siyasal öngörülerimizin gelişmesine yardımcı oluyor; tarihten öğreniyoruz. Ancak öte yandan, geçmişle yüzleşmeyi esasen bir öğrenme süreci olarak tanımladığımızda, yüzleşmenin bu fonksiyonu dışında, demokrasiye içkin, yani anlamını bu siyasal pratiğin kendisinde bulan—Aristocu anlamda—bir erdem olduğu gözden kaçıyor. Bu gözden kaçtığına da kimliğimizi oluşturan pratiklerin sürdürülmesi olarak düşünmemiz gereken yüzleşmenin, elde edilecek *ödülün* peşinde edindiğimiz teknik bir beceriye dönüşmesi olası. Bugün sol siyasetin yıllar boyu verdiği mücadelenin bir *sonucu* olarak başarı hanesine yazdığı Staatsräson/Devlet aklı, yüzleşmeyi demokratik bir pratik olarak değil, devletin tekelinde bir idari tedbir olarak gören sağ siyaset için de bir ödül niteliği taşıyor.

Adorno “ilerleme, tarihin tekerrür etmesine, (faşizmin) yeniden nüksetmesine dair daimî tehlikeye karşı direnmektir” (Adorno 2023d: 638)⁸ derken, siyasal ve toplumsal hayatın her alanında örgütlenmesini arzu ettiği yüzleşmenin, yukarıda sözünü ettiğim praksise/siyasal pratiğe özgü karakterine işaret ediyordu. Bir siyasal pratik olarak yüzleşme, kamusal alan yüzleşmeyi sürdürdüğü, yani farklı toplumsal grupların geçmişte yaşanmış adaletsizliklere dair perspektiflerinin görünür kılınmasına alan açtığı, eylem vasfını kaybetmediği sürece varlığını sürdürebiliyor. Aksine geçmişle yüzleşmenin resmiyet kazanmış müzakere alanlarına, siyasal elitlere bırakılması ve nihayet devletin resmî ideolojisine dönüşmesi, beraberinde, Habermas’ın terminolojisi ile ifade edecek, olursak yüzleşme pratiğinin *kolonizasyonunu* getiriyor, diyebiliriz. Bir başka deyişle yüzleşme, kendisini oluşturan süreçlerden bağımsız bir sonuç, tarihten çıkarılan bir ders olarak düşünüldüğünde, *şeyleşmiş*, tepeden dayatmacı bir kimlik siyasetinin aracına, bu siyasetin bir devlet ideolojisine dönüşmesine kapı aralıyor. Dayatılan bir kimliğin yeni ötekiler yaratan bir tahakküm aracına dönüşmesi ise kaçınılmaz.

Staatsräson/Devlet aklının 7 Ekim öncesinde zaten işlerlik kazanmış olduğunu, İsrail’in kolonyal siyasetini Güney Afrika Cumhuriyetinin apartheid rejimi ile karşılaştırarak inceleyen Achill Mmembe’nin antisemitizm ile suçlanarak istenmeyen kişi ilan edilmesinde görüyoruz. Yukarıda da sözünü ettiğim gibi bu olay, ikinci tarihçiler tartışmasına vesile olmuştu. 7 Ekim’den sonra ise pek çok sanat ve bilim etkinliği—ki bu etkinliklere katkı sunanlar arasında yahudi sanatçı ve entelektüeller de bulunuyor—, İsrail Devletine eleştirel yaklaşımları nedeniyle iptal edildi, sansürlendi. Yine aynı nedenle protesto hareketleri yasaklandı ya da polis şiddetinin hedefi oldu. Üniversi-

8 Almanca kaynaktan yapılan çeviri bu makalenin yazarına aittir.

telerde, devam eden savaşa karşı ses yükselten eleştirel akademisyenlerin fişlenmek istendiği ortaya çıktı. Tüm bu olanlara radikal-sağ, Almanya için Alternatif partisinin (AFD) oylarını arttırarak iki eyalette seçimlerden birinci parti olarak çıkmasını eklediğimizde, Almanya'nın ciddi bir demokratik gerileme sürecine girdiğini söylemek mümkün.

Üstelik, demokratik gerileme süreci hızlanarak devam edeceğe benziyor. Bunun bir göstergesi, aralarında Uluslararası Af Örgütü'nün de bulunduğu birçok ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşunun, sanatçı, bilim insanı ve entelektüelin uyarıları⁹ dikkate alınmaksızın 7 Kasım 2024 tarihinde Federal Meclisten geçen Antisemitizm ile mücadele kararname (Bundestag, 2024). Öncelikle kararname, kanun hükmü taşımamakla ve bu nedenle yasama süreçlerinin gerektirdiği şartları yerine getirmemekle beraber, toplumsal hayatı derinden etkileyecek düzenlemelerin yapılmasını talep ediyor. Dolayısıyla kararnamenin gereklerini yerine getirmeyen yerel yönetimler, kurum ve yöneticiler antisemitizm ile suçlanabilecekken, kararnamenin yasalara uygunluğunu doğrudan denetleyebilecek hukuki bir araç mevcut değil. Bir başka deyişle kararname hukuk devletinin değil, Staatsräson/Devlet aklının iradesini ortaya koyuyor.

Kararnamenin içeriğine bakıldığında en belirleyici sorun, Uluslararası Holokost Anma Birliği'nin hukuki açıdan bağlayıcı olmayan, tavsiye niteliğinde önerdiği antisemitizm tanımının temel alınması (IHRA, 2016). Bu tanımın içerdiği muğlak ibareler nedeniyle İsrail hükümetine yönelik her türlü eleştiri antisemitizm olarak değerlendirilmeye açık. Bu, siyonizm karşıtı (antisyonizm) tüm yaklaşımları antisemitizm olarak nitelendiren Staatsräson/Devlet aklının ruhuna uygun. Kararnamenin dikkat çekici bir başka özelliği “yükselen antisemitizmin” başlıca sorumluları arasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan gelen göçmenleri hedef göstermesi. Metin bununla da yetinmeyerek genel bir tanımla bu göç veren coğrafyayı “antisemitizmin ve İsrail karşıtlığının, İslamcı ve İsrail karşıtı devlet propagandasının etkisiyle yaygın olduğu yerler” olarak tanımlıyor (Bundestag, 2024). Holokost'u önemsizleştirmek ve göreleleştirmek adına hiçbir fırsatı kaçırmayan radikal-sağ parti AFD'nin hararetle kararnameyi desteklemesi bu çerçevede düşünüldüğünde anlam buluyor. Çünkü radikal-sağın perspektifinden bakıldığında, savundukları etnik—hatta ırk temelli—Alman kimliğine en büyük tehdidi göçmen azınlıklar oluşturuyor. AFD kararnameye verdiği destekle bir yandan antisemitizmin ithal edilmiş bir düşünce olduğunun altını çizirken (ve mirasçısı olduğu nasyonal sosyalist ideolojiyi aklarken), bir yandan da bir nefret objesi olarak gördüğü

9 Örnek olarak Uluslararası Af Örgütünün Eleştirileri için bkz. Uluslararası Af Örgütü, 2024.

post-ulusal kimliğin başarısızlığına işaret etmiş oluyor. Son olarak Almanya'da Yahudi yaşamını ve kültürünü korumayı hedeflediğini iddia eden bir belgenin, Yahudi kimliğinin çoğulculuğunu yok sayarak, Netanyahu hükümetini destekleyen Yahudilerle özdeşleştirmesinin yarattığı ironiye de dikkat çekmek gerekiyor: Esasen Yahudi kimliğinin homojen bir kalıba sokma çabası tam da antisemitizm tanımı içinde değerlendirilebilecek bir siyaset.

Kararnamenin somut önerileri anayasa ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükleri tehdit eder nitelikte. Öncelikle metinde yer alan “sığınma, oturma ve yurttaşlık hukukunda” antisemitizm ile mücadelenin ruhuna uygun kanuni düzenlemeler yapılırken “baskıcı olanakların sonuna kadar kullanılması” gerektiği ibaresi son derece endişe verici (Bundestag, 2024). Bu hem zaten yurttaşlık haklarına sahip olmayan azınlıklara yönelik baskıların artmasına, hem de sığınma ve yurttaşlık edinme taleplerinin ciddi bir şekilde sınırlandırılmasına yol açacak. Kararname ifade özgürlüğüne, sanata ve akademik özgürlüğe de ciddi kısıtlamalar getiriyor. İsrail’e eleştirel yaklaşımları içeren projelerinin desteklenmemesi vurgusu özellikle insan hakları örgütlerinin çalışmalarını engelleyecek nitelikte. Aynı şekilde içeriğinde antisemitizm şüphesi barındıran ya da İsrail’e eleştirel yaklaşan sanat projelerinin de desteklenmemesi ve yakın dönemde yasaklanan kültür ve sanat etkinliklerinden ders çıkarılması gerektiği savunuluyor. Üniversitelerde düşünce özgürlüğünün sağlanması, antisemitizmle mücadelenin eğitim müfredatına alınması ve eğitimcilerin bu mücadeleye uyumlu niteliklere sahip olmaları şartlarına bağlanırken, lise ve yüksek öğretimde antisemitizmle mücadele uğruna öğrencileri eğitim haklarından mahrum bırakacak yaptırımlar (bunlar arasında öğrencilerin üniversiteden kayıtlarının silinmesi de bulunuyor) bile kararnamenin saydığı önlemler arasında (Bundestag, 2024).

Kararname Adorno’ya atıfla “Bir daha asla (demenin) şimdi (tam zamanı): Almanya’da Yahudi yaşamını korumak, muhafaza etmek ve güçlendirmek” başlığını taşıyor. Oysa Adorno, Holokost ya da benzeri bir felaketin—soykırımın—bir daha asla tekrarlanmaması için, geçmişle yüzleşmenin siyasal ve toplumsal hayatın her alanında örgütlenmesinin demokrasilerin vazgeçemeyeceği bir *direnış* pratiği olduğunu savunuyordu. Bugün bu direniş pratiğini yeniden canlandırmanın yolu, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, siyasal yurttaşlık kimliğini tepeden inme bir tanımla dayatan ve yüzleşmeyi kamusal alanın inisiyatifinde bir tasarruf olmaktan çıkaran devlet aklına karşı, hali hazırda eşit yurttaşlık ve—en başta Yahudi yurttaşlar olmak üzere—farklılıklarının tanınması talebiyle direnen azınlıkların geçmişle ve bu geçmişle hükmeden iktidarla yüzleşme mücadelelerine kulak vermek olmalı. Post-ulusal kimliğin inşası azınlıkların siyasal taleplerini dinlemeyi gerektiriyor.

Sonuç

Habermas'ın post-ulusal kimlik kavramı, demokratik toplumların ortak bir siyasal kültür ve anayasal değerler etrafında birleşmesini hedefliyor. Post-ulusal kimlikten beklenen demokratik aidiyetin temellerini, verili oldukları kabul edilen etnik, dini ve kültürel farklılıkların ötesinde, evrensel değerler üzerine inşa etmesi. Bu sayede bireyler, çokkültürlü toplumların ihtiyaçlarıyla uyum içinde, yani tikel kültürel kimliklerinden vazgeçmeksizin, anayasal yurtseverlik ve siyasal katılım süreçleri aracılığıyla bir "biz" kimliği oluşturacak, demokratik bir yurttaş kimliğine kavuşacaklardır. Bu makalede, kavramın Almanya özelinde Holokost ve Nazi geçmişiyle yüzleşme siyasetiyle doğrudan ilişkilendiğini ve geçmişle yüzleşmenin post-ulusal kimliğin inşasında merkezi bir rol oynadığını savundum. Yüzleşme siyasetinden beklenen, demokratik bir üst-kimliğin oluşumuna toplumsal entegrasyonu güçlendirerek katkı sağlaması. Ancak özellikle son yıllarda yüzleşme siyasetinin içine düştüğü kriz, post-ulusal kimliğin özgürleştirici potansiyeline de gölge düşürüyor. Kavramsal dönüşümünü incelediğim yüzleşme siyaseti, kamusal alanda yapılan tartışmalarla şekilleniyor. Gösterdiğim gibi geçmişle yüzleşme, kimliğimizi belirleyen, demokrasiye içkin bir erdem olmak yerine, geçmişten çıkarttığımız bir ders olarak tanımlandığında, yüzleşme siyaseti resmî bir ideolojiye dönüşme riski ile karşı karşıya. Böylesi bir ideolojinin vücut bulmuş hali olan Staatsräson/Devlet aklını temel alan siyaset, geçmişle yüzleşme pratiğini demokratik bir süreç olmaktan çıkararak, ifade özgürlüğünü ve azınlıkların taleplerini sınırlayan bir araca dönüşüyor. Bu durum, Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışıyla çeliştiği gibi, kamusal alanın daralmasına ve post-ulusal kimlik projesinin inandırıcılığını kaybetmesine neden olmaktadır. Almanya özelinde gördüğümüz gibi, çokkültürlü toplumalarda demokrasinin gereği olan post-ulusal kimliğin inşa edilebilmesi için, geçmişle yüzleşme siyaseti toplumun her alanında örgütlenen, devletin dayattığı resmi kimliklere karşı, azınlıkların eşit yurttaşlık taleplerini de kapsayan bir siyasal pratik olarak tanımlanmalıdır.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2003a; 1959 basımının tekrar basımı). Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit. *Kulturkritik und Gesellschaft* içinde (s. 555-572). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Adorno, T. W. (2003b; 1967 basımının tekrar basımı). Erziehung nach Auschwitz. *Kulturkritik und Gesellschaft* içinde (s. 674-690). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Adorno, T. W. (2003c; 1966 basımının tekrar basımı). *Negative Dialektik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

- Adorno, T.W (2003d; 1964 basımının tekrar basımı). *Fortschritt. Kulturkritik und Gesellschaft* içinde (s. 617-638). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bundestag (2024, 7 Kasım). Nie wieder ist jetzt – jüdisches Leben in Deutschland schützen, bewahren, stärken. Erişim Adresi: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw45-de-juedisches-leben-1027708>.
- Çıdam, V. (2021). Adorno's two-track conceptualization of progress: The new categorical imperative and politics of remembrance. *Constellations*, 28, 79-94.
- Freyenhagen F. (2013). *Adorno's practical philosophy: Living less wrongly*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Habermas, J. (1987). Eine Art Schadensabwicklung. Piper Verlag (Ed.) *Historikerstreit* içinde (s. 62-76). München: Piper Verlag.
- Habermas, J. (1990a). Die Stunde der nationalen Empfindung. *Die nachholende Revolution* içinde (s. 157-166). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1990b). Nochmals: Zur Identität der Deutschen. *Die nachholende Revolution* içinde (s. 205-224). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1992a). *Faktizität und Geltung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1992b). Volkssouveränität als Verfahren. *Faktizität und Geltung* içinde (s. 600-631). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1992c). Staatsbürgerschaft und nationale Identität. *Faktizität und Geltung* içinde (s. 632-660). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1996a). Der europäische Nationalstaat – Zu Vergangenheit und Zukunft von Souveränität und Staatsbürgerschaft. *Die Einbeziehung des Anderen* içinde (s. 128-153). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1996b). Inklusion – Einbeziehen oder Einschließen? Zum Verhältnis von Nation, Rechtsstaat und Demokratie. *Die Einbeziehung des Anderen* içinde (s. 154-184). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1996c). Kampf um Anerkennung im demokratischen Rechtsstaat. *Die Einbeziehung des Anderen* içinde (s. 237-276). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1996d). Drei normative Modelle der Demokratie. *Die Einbeziehung des Anderen* içinde (s. 277-292). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1997). What does Working Off the Past Mean Today? *A Berlin Republic: Writings on Germany* içinde (s. 17-40). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Habermas, J. (1998a). Was ist ein Volk? Zum politischen Selbstverständnis der Geisteswissenschaften im Vormärz. *Die Postnationale Konstellation* içinde (13-46). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1998b). Die postnationale Konstellation und die Zukunft der Demokratie. *Die Postnationale Konstellation* içinde (91-169). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1998c). Über den öffentlichen Gebrauch der Historie. *Die Postnationale Konstellation* içinde (47-64). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1998d). Aus Katastrophe Lernen? Ein Zeitgenössischer Rückblick auf das kurze 20. Jahrhundert. *Die Postnationale Konstellation* içinde (65-90). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- IHRA (International Holocaust Remembrance Alliance) (2016). Working Definition of Antisemitism. Erişim Adresi: <https://holocaustremembrance.com/resources/working-definition-antisemitism>.

- Merkel, A. (2008, 18 Mart). Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel in Jerusalem. Erişim Adresi: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/newsletter-und-abos/bulletin/rede-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-796170>.
- Michels, R. (2023). "#Staatsräson. Zum Gebrauch des Begriffs nach dem 7. Oktober", *Geschichte der Gegenwart* içinde, <https://geschichtedergegenwart.ch/staatsraeson-zum-gebrauch-des-begriffs-nach-dem-7-oktober/>.
- Moses, A. D. (2021, 23 Mayıs). The German Catechism. *Geschichte der Gegenwart*. Erişim Adresi: <https://geschichtedergegenwart.ch/the-german-catechism/>.
- Özyürek, E. (2023). *Subtractors of Guilt: Holocaust Memory & Belonging in Postwar Germany*. California: Stanford University Press.
- Rothberg, M. (2009). *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. California: Stanford University Press.
- Rothberg, M. (2022). Lived Multidirectionality: "Historikerstreit 2.0" and the politics of Holocaust memory. *Memory Studies*, 15(6), 1316-1329.
- Tagesschau (2024, 16 Eylül). Erweiterte Grenzkontrollen laufen an. Erişim Adresi: <https://www.tagesschau.de/inland/erweiterte-grenzkontrollen-was-jetzt-100.html>.
- Uluslararası Af Örgütü (2024, 18 Ekim). Deutschland: Geplante Antisemitismus-Resolution gefährdet Grundrechte. Erişim Adresi: <https://www.amnesty.de/aktuell/deutschland-antisemitismus-resolution-gefaehrdet-grundrechte>.
- Weber, M. (1992; 1919 basımının tekrar basımı) *Politik als Beruf*. Stuttgart: Reclam.
- Wulf, Christian (2010, 3 Ekim). Rede zum 20. Jahrestag der Deutschen Einheit. Erişim Adresi: https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Christian-Wulff/Reden/2010/10/20101003_Rede.html.